

Suomen Sotahistoriallinen Seura

19.3.2018

Alpo Juntunen

Sveaborgin antautuminen geopoliittisessa kontekstissä

Johdanto

Yli 200 vuoden ajan Sveaborgin antautuminen on ollut tutkijoiden ja harrastajien kiistan kohteena. J. L. Runebergin runossa ”Viapori” annetaan linnoituksen antautumisesta suomalaisten yleiseen tietoisuuteen jäänyt käsitys, jonka mukaan linnoituksen komentaja C. O. Cronstedt syyllistyi maanpetokseen luovuttaessaan linnoituksen venäläisille. Runo julkaistiin ”Vänrikki Stoolin tarinoiden” ensimmäisessä osassa 1848. ”Vänrikeillä” oli kansallisromanttinen ja isänmaallinen tavoite. Cronstedt on tarinoiden ainoa hahmo johon suhtaudutaan täysin kielteisesti. Ruotsissa Cronstedtilla on edelleen kavaltajan maine. Sodan jälkeen Herttoniemen kartanossa asunut vara-amiraali suljettiin seurapiirien ulkopuolelle.

Venäjällä Sveaborgin valloitusta pidetään maan asevoimien loistavana voittona. Venäjä sai vähin tappioin haltuunsa Itämeren merkittävimmän merilinnoituksen varusteineen ja suuren osan Ruotsin saaristolaivastosta. Piirityksen kuluessa linnoituksen vahingot olivat jääneet vähäisiksi, joten ehjä linnoitus vahvisti suuresti Venäjän voimaa Itämeren piirissä. Voiton merkiksi kaksoiskotkalippu nostettiin linnoituksen salkoon 8.5.1808. Tätä tervehdittiin 101 tykinlaukauksella.

Kuinka tähän oli tultu? Mitä oli tapahtunut?

Ruotsi

Ruotsi joutui 1700-luvun kuluessa luopumaan suurvalta-asemastaan, jonka se oli savuttanut edellisellä vuosisadalla suuressa määrin naapureiden heikkouden tähden. Maan harva asutus ja köyhyys asettivat ehdot valtakunnan kehitykselle. Ruotsi oli vihamielisissä suhteissa lähimpien naapureidensa Tanskan, Preussin ja Venäjän kanssa.

1700-luvulla Ruotsi kävi kolme tappiollista sotaa Venäjää vastaan, mutta Ruotsia ei ollut lyöty, sillä maalla kärsityistä tappioista huolimatta Ruotsi oli merkittävä voimatekijä Itämeren

piirissä. Ruotsissa myös tiedettiin merenkulun ja kaupan merkitys valtakunnan menestykselle. Sillä oli pitkät rannikot, vahva laivasto ja se harjoitti vilkasta ulkomaankauppaa ennen kaikkea Ison-Britannian kanssa. Ruotsin merenkulku ei myöskään ollut samalla tavalla jäästeiden rajoittama kuin Venäjän merenkulku. Eteläinen Itämeri ja Pohjanmeri olivat auki läpi vuoden.

Asemien säilyttäminen merellä katsottiin tärkeäksi, ja Ruotsi vahvisti laivastoa ja alkoi rakentaa vuodesta 1747 merilinnoituksia, joista merkittävin oli Helsingin edustalle rakennettu Sveaborg. Suomalaiskansallisessa historiassa on usein väitetty, ettei Ruotsi huolehtinut itäisen alueensa puolustuksesta. Väite on väärä, sillä mm. Sveaborg oli vuosikymmeniä valtakunnan tärkein rakennustyö. On myös väitetty, että olisi ollut viisaampaa sijoittaa Sveaborgiin uhratut rahat pitkän itärajan puolustamiseen. Kyseessä on jälkiviisuus. 1700-luvun oloissa ei ollut logistisiakaan mahdollisuuksia tehokkaaseen rajojen sulkemiseen.

Ranskan vallankumouksesta seuranneiden sotien levitessä yhä laajemmalle Ruotsin valtakunnan johto oli epävarmoissa käsissä, ja vihamieliset naapurit käyttivät tilannetta hyväkseen. Nuorella Kustaa IV:llä oli sisä- ja ulkopoliittisia vaikeuksia. Hänen johdollaan maa ajautui sotaan Saksassa Preussia ja Ranskaa vastaan. Lännessä syttyi sota Tanskaa vastaan ja idässä Venäjän kanssa. Voimavarat eivät riittäneet kolmen rintaman sotaan. Maan ainoa liittolainen oli Iso-Britannia, joka ensisijaisesti kävi sotaa Napoleonin vastaan.

Venäjän hyökätessä helmikuussa 1808 Ruotsiin Ranskan vallankumouksesta alkaneet sodat olivat jo lähes parikymmentä vuotta horjuttaneet maailmaa, ja samanaikaisesti sotataidot olivat kehittyneet. Saaristolaivastoa lukuun ottamatta Ruotsi oli jäänyt kehityksestä jälkeen. Ruotujakoinen armeija oli huonosti koulutettu ja tehoton. Upseerit ja miehistö olivat maanviljelijöitä eivätkä sotilaita.

On väitetty, että Venäjä halusi Napoleonin vaatimuksesta pelkästään pakottaa Ruotsin mannermaan sulkuun, ja että sotaan jouduttiin Kustaa IV:n taipumattomuuden tähden. Verrattuna aikaisempiin sotiin strateginen tilanne oli muuttunut. Nyt Ruotsilla oli Helsingin edustalla merilinnoitus, josta voitiin uhata Pietaria. Linnoitus oli rakennettu saaristolaivaston tukikohdaksi, josta valvottiin liikennettä, ja voitiin tehdä kaapparihyökkäyksiä vihollisen kuljetuksia vasta. Sodassa 1788 – 1790 Ruotsin laivasto osoitti voimansa ja voitokkaalla Ruotsinsalmen taistelulla vara-amiraali Carl Olof Cronstedt pelasti laivaston ja Ruotsin. Sodan aikana Sveaborg täytti tehtävänsä laivaston tukikohtana. Vaikka maalla Venäjä oli Ruotsia voimakkaampi, merellä voimasuhteet tasoittuivat. Sveaborgin linnoitus vahvisti

tuntuvasti Ruotsin merellistä asemaa Itämeren pohjoisosassa. Sveaborgin vastapainoksi venäläiset alkoivat rakentaa Kyminjoen suuhun Ruotsinsalmeen yhdistettyä maa- ja merilinnoitusta. Tulos oli kuitenkin pikemmin merikasarmi kuin linnoitus. Siitä ei tullut Sveaborgin veroista.

Venäjä

Venäjä on perinteisesti ollut mannermaa, jonka pääsy merille on ollut rajoitettua. Moskovan suuriruhtinaskunta oli sisämaanvaltio, joka Iivana IV:n aikana alkoi suuntautua länteen. Tuolloin sen ainoa länteen vievä satama oli Vienenmeren rannalla oleva Arkangeli. Sieltä yhteydet muualle maailmaan olivat pitkät ja purjehduskausi oli lyhyt. Käytännöllisesti Venäjä oli umpiossa. Siksi valtakunnan noustua jaloilleen 1600-luvun lopulla, tavoitteeksi otettiin ”ikkunoiden avaaminen” Eurooppaan. Itämerelle pääsyn esti Ruotsi. Geopoliittisessa mielessä Ruotsin politiikka suuntautui Keski-Eurooppaan, ja kun Kaarle XII oli sotkeutunut Baltian ja Puolan konflikteihin, Venäjä onnistui tunkeutumaan Itämerelle. Uudenkaupungin rauhassa 1721 se sai haltuunsa Itämeren etelärannikon Kuurinmaahan asti. Vielä Turun rauhassa 1743 Venäjä sai haltuunsa Suomenlahden pohjoisrannan Kymijokea myöten. Valloitukset sinänsä eivät muuttaneet Venäjää merivallaksi. Oli rakennettava laivasto ja koulutettava merenkulkijoita. Ennakkoluulottomasti Pietari Suuri ja hänen seuraajansa palkkasivat englantilaisia, hollantilaisia, saksalaisia ja tanskalaisia asiantuntijoita.

Ilmasto

Karl von Clausewitzin mukaan sodankäyntiin liittyy arvaamattomuutta eli kitkaa. Tärkeä kitkatekijä on ilmasto.

Itämeren ilmastolliset olosuhteet vaikuttivat purjelaivojen aikana liikenteeseen paljon enemmän kuin nykyään. Jäiden johdosta purjehduskausi lyheni pohjoiseen ja itään siirryttäessä. Suunnitellessaan uutta pääkaupunkia Nevan suuhun Pietari Suuri pohti pääkaupungin paikaksi Riikaa kaupungin pidemmän purjehduskauden tähden. Riikaa kuitenkin pidettiin vaikeammin puolustettavana ja se sijaitsi kaukana maan ydinalueista. Myös Sveaborgin ja laivaston ongelmana oli lyhyt purjehduskausi. Talvikausiksi suurin osa saaristolaivastosta siirrettiin eteläisille vesille Karlskronaan, joka oli laivaston päätukikohta. Talvihuoltonsa Sveaborg turvasi varastoimalla riittävästi muonaa ja muita tarvikkeita.

Venäläiset tunsivat talven aiheuttamat ongelmat, joista merenkulkuun tukeutuva Ruotsi kärsi enemmän kuin Venäjä. Pietarista ja Vanhan - Suomen varuskunnista voitiin maitse siirtää Suomeen paljon nopeammin lisäjoukkoja kuin Pohjanlahden takaa. Siksi Venäjä aloitti sodan talvella ja halusi päättää sen ennen merien avautumista. Näin Ruotsin ja sen liittolaisen Ison-Britannian laivastot eliminoitiin.

Talvella 1808 syntyi tilanne josta Venäjä katsoi hyötyvänsä. Käyttäen hyväkseen ilmastollisia olosuhteita Venäjä pyrki muuttamaan Itämeren pohjoisosan strategista kokonaisuutta. Venäjä oli valloittanut Suomen Isonvihan ja Pikkuvihan aikana, mutta vetäytynyt maasta rauhansopimusten mukaisesti. Suomessa ei ollut mitään sellaista, jota se olisi tarvinnut. Venäjälle riitti Pietarin kaupunki ja sen turvallisuus. Sota 1788 - 1790 osoitti tilanteen muuttuneen. Suomen etelärannalle oli rakennettu merilinnoitus, joka vahvisti suuresti Ruotsin merellistä voimaa. Sveaborg uhkasi Pietaria. Linnoitus ja Suomenlahden pohjoisranta olisi saatava Venäjän haltuun. Suora hyökkäys linnoitukseen olisi mahdoton – parhaassakin tapauksessa se vaati hyökkääjältä suuria uhreja. Siksi oli turvauduttava järkeen ja oveluuteen.

Sota

Sodan alkaessa Ruotsin Suomeen sijoitettu armeija oli n. 20 000 miehen suuruinen. Niistä linnoitusjoukkoja Sveaborgissa ja Svartholmassa oli n. 7 000. Strategia perustui rannikon puolustamiseen linnoitusjoukoin ja varsinaisen kenttäarmeijan vetäytymiseen pohjoiseen. Ruotsalaiset tiesivät, ettei Venäjä ollut kiinnostunut korpimaista, vaan eteläisen Suomen rannikkoalueista. Aikakauden yleinen käsitys oli, ettei talvella voitu sotia. Sveaborgin perustaja Augustin Ehrensvärd piti talvisotaa mahdottomana eikä linnoitusta suunniteltu ja varustettu talvisodan käyntiä varten. Talvella Sveaborgia vastaan voitiin hyökätä tykistön tukemana läheisiltä saarilta ja mantereelta. Koska tuollaista hyökkäystä pidettiin mahdottomana, linnoitusta ei varustettu maalta tapahtuvaa hyökkäystä vastaan.

Venäläisten käsitys oli toinen. He olivat tottuneet talvisodankäyntiin. Heidän mukaansa talviolosuhteet tarjosivat monenlaisia etuja sodankäynnille. Näistä tärkein oli talviliikenne. Jäätiet olivat hyviä etenemisväyliä hevosvetoiselle armeijalle. Samanaikaisesti pohjoisten merien ja vesistöjen jäätyminen lopetti laivaliikenteen. Olosuhteet olivat siis ihanteelliset talvisodankäyntiin tottuneille venäläisille. Asia oli myös selvä venäläisten neuvonantajana toimineelle G.M. Sprengtportenille. Perustamassaan Haapaniemen sotakoulussa hän oli opettanut kartografiaa sekä olosuhteiden ja maaston hyväksikäyttöä. Siirryttyään Venäjän

palvelukseen hän vei karttoja ja taidot mukanaan. Sodan alettua 1808 hänet kutsuttiin uudelleen palvelukseen ja hän laati hyökkäyssuunnitelman venäläisille. Sen mukaan tärkeintä oli juuri Sveaborgin valloitus. Linnoitukseen Sprengtporten oli perehtynyt toimiessaan 1750-luvulla siellä Ehrensvärdirin alaisena linnoituskonduktöörinä. Hänen mukaansa Sveaborgin valloitus oli avain Ruotsin lyömiseen. Linnoitus olisi helpoimmin vallattavissa talvella meren ollessa jäässä.

Venäjä hyökkäsi helmikuun alussa 1808 Suomeen n. 24 000 sotilaan voimin. Virallisesti sota julistettiin vasta maaliskuun puolivälissä ja saman kuukauden lopulla venäläiset olivat ottaneet haltuunsa koko eteläisen Suomen, Ahvenanmaan ja Gotlannin.

Sveaborgia puolusti vajaa 7000 sotilasta. Jalkaväkeä oli 6157 tykistöä 68, laivaston väkeä 1481 miestä. Muuta väkeä linnoituksessa oli n. 2000. Kaikkiaan linnoituksessa huollettavia oli 9605 henkilöä. Tuolle joukolle linnoituksessa oli kesään asti riittävästi elintarvikkeita, ruutia ja ammuksia. **Helmikuun 14.** päivänä Cronstedt sai kuninkaalta käskyn puolustaa linnoitusta loppuun asti ja jouduttuaan tappiolle polttaa saaristolaivasto varastoiheen. Vastauksessaan kuninkaalle **1. 3.** Cronstedt ilmoitti että talvikauden vaikeuksista huolimatta linnoitus puolustautuisi pontevasti.

Venäläiset tulivat Helsinkiin 2. 3. ja ottivat sen haltuunsa nopeasti. Tuossa vaiheessa ei yritetty tunkeutua Sveaborgiin. Pari viikkoa myöhemmin Helsinkiin tuli lisäjoukkoja joilla oli mukanaan piiritystykistöä. Venäläiset tulittivat linnoitusta 19.3. alkaen. Sveaborgista vastattiin tuleen. Kummankaan puolen tulitus ei aiheuttanut sanottavia tappioita.

Neuvottelut ja antautuminen

Venäläiset ottivat aloitteen käsiinsä. He lähettivät 21.3. Lonnan saaren luo neuvottelijaksi Svartholmin piiritystä ja antautumista koskeneissa neuvotteluissa toimineen ruotsalaissyntyisen hovineuvos Johan Samuel Hagelströmin. Vastaneuvottelijaksi Cronstedt lähetti eversti Fredrik Adolf Jägerhornin, jonka veli Jan Anders oli siirtynyt Venäjän palvelukseen Anjalan liiton epäonnistuttua. Hagelström esiintyi uhkaavasti. Hän kertoi Svartholmin kukistuneen. Hänen mukaansa koko Helsinki tuhoutuisi tulituksen jatkuessa. Alkukosketuksen jälkeen neuvottelut jatkuivat korkeammalla tasolla. Cronstedt ja van Suchtelen tapasivat 23.3. toisensa Lonnan saarella. Neuvottelujen kulusta ei ole jäänyt tietoa, mutta Cronstedt torjui antautumisvaatimuksen.

Tuossa vaiheessa venäläiset kiihdyttivät sotatoimia. Maaliskuun kuluessa venäläisten piiritysjoukkojen määrä nousi 6 500 mieheen. Mukana oli myös piiritystykistöä, joille he rakensivat patterit Ullanlinnan ja Katajanokan kallioille. He aloittivat 28.3. kiivaan tulituksen, joka jatkui toiseen päivään huhtikuuta. Linnoituksesta vastattiin tulitukseen. Venäläiset totesivat, ettei heidän kannattanut ryhtyä pitkäaikaiseen piiritykseen ja lyödä päätä Sveaborgin muureihin. Oli suostuteltava puolustajat antautumaan. Jatkuvalla tykistötulella ja rummutuksella alettiin häiritä ja väsyttää puolustajia. 2. 4. neuvoteltiin jälleen. Sveaborgiin tulivat eversti Anselme de Gibory ja luutnantti Paul van Suchtelen. Tuolloin Cronstedt ehdotti aselepoa 13. 5. saakka, jos tuohon mennessä ei olisi saatu merkittävää apua, linnoitus luovutettaisiin venäläisille. Tähän venäläiset eivät suostuneet sillä he totesivat määräajan itselleen epäedulliseksi. He uskoivat meren siihen mennessä avautuvan ja ruotsalais-englantilaisen laivaston ehtivän apuun. Niitä vastaan venäläiset joutuisivat alakynteen. Pieter van Suchtelen ja Cronstedt jatkoivat seuraavana päivänä neuvotteluja. Suchtelen vaati antautumismääräaika aikalaisemmaksi. Seuraavina päivinä Sveaborgin upseeriston sotaneuvostossa Cronstedt, Jägerhorn ja tykistön komentaja majuri Gustaf Hjärne esittivät aselevon solmimista ja neuvoston enemmistö asettui heidän kannalleen. Cronstedt, van Suhtelen ja Helsingin venäläisten joukkojen komentaja kenraali N. M. Kamenski allekirjoittivat 6.4. sopimuksen jonka mukaan linnoitus antautuisi venäläisille, jollei vähintään viisi linjalaivaa tulisi 3.5. klo 12 mennessä Sveaborgin satamaan. Pantiksi venäläisille luovutettiin Pikku-Mustan, Länsi-Mustan ja Särkän saaret. Cronstedt lähetti 7.4. kaksi upseeria Tukholmaan viemään tietoa aselevosta ja siihen liittyvästä sopimuksesta. Keisarin käskystä heidän matkaansa viivytettiin siten että ensimmäinen läheteistä saapui perille vasta samana päivänä, jolloin aselevon piti päättyä. Onkin ilmeistä että lähettien viivytyksellä venäläiset halusivat tehostaa antautumisvaatimuksiaan ja estää avun saapumisen.

Asianosaiset olivat tietysti pohtineet jääolosuhteiden kehittymistä. Yleisesti oli tunnettua että joskus jäät aukenivat ennen Vappua, mutta normaalisti meri vapautui suurille purjealuksille vasta myöhemmin. Tuona keväänä huhtikuu oli poikkeuksellisen kylmä. Kokeneena meriupseerina Cronstedt tiesi, ettei apu ehtisi perille määräaikaan mennessä. Meren aukeneminen olisi auttanut myös piirittäjiä, sillä Venäjän Tallinnassa oleva laivasto olisi tullut Sveaborgiin. Seurauksena olisivat ankarat meri- ja maataistelut, jotka olisivat aiheuttaneet runsaasti henkilötappioita ja aineellisia vahinkoja. Samalla olisi tuhoutunut Sveaborg.

Sekä Cronstedt että van Suhtelen olivat monipuolisesti perehtyneet aikakauden sodan käyntiin. Cronstedt oli meriupseerina palvellut Ranskan ja Ison-Britannian laivastoissa. van

Suhtelen oli palvellut Hollannin armeijassa insinöörijoukoissa ja astunut 1783 everstiluutnanttina Venäjän palvelukseen. Osallistuttuaan vuosien 1788 - 90 sotaan hän johti linnoitustöitä Vanhassa Suomessa. Sveaborgin valloituksen aikana hän oli kenraaliluutnantti. Neuvottelijoiden taustat olivat vastakkaiset. Meriupseeri Cronstedt oli vastoin tahtoaan määrätty Sveaborgin komentajaksi, eikä hänellä ollut kokemusta maajoukkojen johtamisesta ja linnoitusten puolustamisesta. Lisäksi hänellä oli huonot suhteet Kustaa IV:een. Cronstedt katsoi kuninkaan politiikan johtaneen kolmen rintaman sotaan. Hän ei ollut ainoa kuninkaan kritisoija. Upseerit nimenomaan syrjäyttivät Kustaa IV:n vallankaappauksella 13.3.1809. Monien aikalaistensa tavoin Cronstedt arvosti Napoleonina, jota kuningas inhosi. Suhtelen sitä vastoin oli yksi Aleksanterin suosikeista. Insinööriupseerina Suhtelen ymmärsi Sveaborgin geopoliittisen ja strategisen merkityksen.

1. Suomenlahden paras ja suurin merilinnoitus
2. Edullinen sijainti Suomenlahden rikkonaisella pohjoisrannalla.
3. Helposti puolustettavissa mereltä tulevia hyökkäyksiä vastaan.
4. Erinomainen saaristolaivaston tukikohta.
5. Linnoituksen haltija on Suomenlahden valtias.
6. Venäjän kannalta oli mitä parhaita saada Sveaborg ehjänä keisarillisen laivaston haltuun.

Molemmat olivat perehtyneet aikakauden geopoliittiseen ajatteluun, jonka mukaan vesistöt, vuoristot ja laajat erämaat erottivat valtiot ja kansakunnat toisistaan. Tämän mukaan Suomen tulisi kuulua Venäjän etupiiriin. Ruotsi puolestaan olisi oikeutettu liittämään Norjan itseensä. Tämä valistusfilosofiaan pohjautuva ajattelu oli suurelle yleisölle vierasta. Se alkoi levitä pian yhä laajemmalle ja toimiessaan sodan päätyttyä Venäjän lähettiläänä Tukholmassa van Suhtelen havaitsi kruununprinssi Karl Johan Bernadotten kannattavan tätä uutta geopoliittista suuntaa. Toinen valistukseen liittyvä piirre oli turhien henkilötappioiden välttäminen.

Nämä kaksi valistuksen linjaa – uusi geopolitiikka ja humanismi yhdistivät Cronstedtia ja van Suhtelenia. Olosuhteiden pakosta oli parempi toimia järkevästi kuin sankarillisesti. Neuvotteluissa van Suhtelen oli paremmassa asemassa - hänen takanaan oli Venäjä, mutta Cronstedt oli olosuhteiden vanki.

Antautumiseen johtavista keskusteluista ei ole keskustelupöytäkirjoja eikä säilyneitä muistiinpanoja. On puhuttu Ruotsin neuvottelijoille annetuista lupauksista ja lahjuksista. Eräät pitävät väitettä herjaavana ja viittaavat siihen, ettei lahjuksista ole dokumentteja. Väite tuntuu oudolta. Kun on kyse politiikasta, eivät lahjuksen antaja ja ottaja jätä jälkeensä dokumentteja.

Venäläisten lupauksista kertoo että Aleksanterin vaatimuksesta Ruotsin sota-oikeuden Cronstedtille määräämä kuolemantuomio kumottiin. Keisari myönsi hänelle myös eläkkeen. Jägerhorn ja Hjärne palkittiin maaherran viroilla. Antautumisen jälkeen ruotsalaiset meriupseerit ja merimiehet pääsivät töihin merivoimiin. Venäjällä oli jatkuva puute pätevistä merimiehistä. Sveaborgin antautumisesta alkoikin suomalaisten kunniakas ura Venäjän merivoimissa.

Loppupäätelmä

Suurena kuviona antautumisen taustalla oli suomalaisten epäily Ruotsin halusta ja kyvystä suojata Suomea nousevaa Venäjää vastaan. Euroopan poliittinen tilanne antoi Suomelle mahdollisuuden, johon tartuttiin. Sveaborgin antautuminen lyhensi sotaa ja säästi Suomen enemmiltä kärsimyksiltä. Antautuminen onkin nähtävä ajan vastuuntuntoisen upseeriston asenteena. Ruotsin aika oli ohi, ja suomalaisten oli tartuttava tilaisuuteen perustaa oma valtio. Voidaan ajatella Cronstedtin, Jägerhornin, Hjärnen ym. upseerien olleen Anjalan miesten linjalla edistäessään Suomen asiaa. Tämä oli myös kirkollista elämää johtaneen Jacob Tengströmin linja. He onnistuivat. Suomi erosi Ruotsista ja alkoi kehittyä valtioksi Aleksanteri I:n suojeluksessa.